

Opilionieuws

Nieuwsbrief van de werkgroep hooiwagens EIS-Nederland

Jaargang 2, nummer 3, november 2008

Voorwoord

Soms gaan dingen hun eigen weg... 2008 moest kennelijk het 'Jaar van de reuzenhooiwagen' zijn. Na onze publicatie over de Europese invasie van *Leiobunum* sp. ontstond zowel in Duitsland als in ons land een korte maar hevige mediahype rond deze nog steeds onbekende nieuwkomer. Hoewel dat veel tijd en energie heeft gevegd, zijn in 2008 toch ook veel nieuwe waarnemingen van andere soorten verzameld. Dit was vooral te danken aan het feit dat 2008 een van de 'vette' jaren was. Nog nooit heb ik van bepaalde soorten zulke grote aantallen gezien als dit jaar: *Leiobunum rotundum*, *L. blackwalli*, *Mitopus morio*, *Paroligolophus agrestis*, *Opilio saxatilis*...

Een goed jaar wenst jullie van harte
Hay Wijnhoven, november 2008

Het seizoen 2007/2008

30 november 2007. Veldwerk met Jinze in de omgeving van de IJssel: De Steeg, Dieren, Brummen en Steenderen. Weer blijkt hoe algemeen en wijdverspreid *Nemastoma dentigerum* is.

We besluiten er een traditie van te maken om na de koffie in een dorpscafé een rondje om de kerk te lopen. Steevast vragen we dan de heilige Antonius om voor ons tegen de kerkmuren de 'drie-eenheid' *Phalangium opilio*, *Opilio canestrinii* en *Dicranopalpus ramosus* te vinden. Hij verhoort onze bede bijna altijd.

18 februari 2008. Hooiwagenlezing in het Natuurmuseum in Nijmegen. De organisatie is in handen van de KNNV-insectenwerkgroep Nijmegen en de Flora- en Faunawerkgroep Gelderse Poort. Deze presentatie voor een geïnteresseerd publiek is voor mij een mooie gelegenheid om het fotoarchief eens te ordenen (en mijn eeuwige zenuwen te overwinnen).

9 maart. Excursie met Arp Kruihof in de omgeving van Sittard. Mooie vondsten van *Homalenotus quadridentatus*. We steken even de grens over, maar slagen er niet in om deze soort voor Duitsland te scoren. Wel kunnen we enkele exemplaren *Trogulus* verzamelen die voor DNA-onderzoek naar de universiteit van Mainz zijn opgestuurd (zie Nieuws).

30 maart. Via Waarneming.nl kom ik in contact met Dick Belgers. Samen met Jacomijn Prinsen bezoeken we gedrieën de Blaauwe Kamer bij Wageningen. *Trogulus tricarinatus* en *Nemastoma dentigerum* zijn hier

algemeen, net boven de hoogwaterlijn, *Astrobus laevipes* is er goed ingeburgerd.

20 juni. Uitstapje naar Ooij met journalist Willy van Strien. Haar verslag is verwerkt in de inleiding van het boekje dat ter gelegenheid van het 33,3-jarige jubileum van EIS is uitgegeven.

4 juli. Excursie met Jinze naar Beuningen, waar we onder andere de voor dit jaar grootste populatie *Leiobunum* sp. bezoeken, op en in de buurt van het bedrijfsterrein van Swanenbergh Buizen. Jinze legt enkele soorten op de digitale plaat vast (fig. 1, 2).

Fig. 1. Een pas verveld mannetje *Mitopus morio*, met een rode middenstreep. Beuningen, 4 juli 2008 (foto Jinze Noordijk).

3 augustus. Radioreportage van Jeannette Parramore in Vara's Vroege Vogels over de 'reuzenhooiwagen' *Leiobunum* sp. en aansluitend publicatie van het persbericht.

4 augustus. Tv-reportage van tv Gelderland en vijf live radio-interviews.

5 augustus. Reportage van Nijmegen tv.

12 augustus. Tv-reportage voor de ARD Hessischer Rundfunk door Wolfgang Zündel. Uitzending op 4 september in het populairwetenschappelijke tv-programma 'Alles Wissen'.

14 augustus. Excursie met Jinze naar de omgeving van de Maasduinen, in de buurt van Wellerlooi. Het

Geldernsch-Nierskanaal ligt er schitterend 'verwaarloosd' bij. Binnen loopafstand is een enorme variatie aan biotopen te bezoeken, van droge heideveldjes op reliëfrijke 'maasduinen' met grote aantallen prachtlynxspinnen (*Oxyopes ramosus*) tot moerassige ruigten, waar de weidebeekjuffers (*Calopteryx splendens*) je om de oren dansen. Een topper is een vondst van de zeldzame en kritische *Paranemastoma quadripunctatum*. Jinze heeft er mooie foto's van kunnen maken .

Databestand. Het bestand groeit jaarlijks met ongeveer 500 records. Tot u toe zijn ±19.000 hooiwagens in mijn Orde-bestand opgenomen: rond 2500 records van 29 soorten. Het begint iets te worden...

Waarneming.nl. De soortenlijst van de hooiwagens op de site is aangevuld. Ik ben de soortoverzichten aan het bijwerken.

Fig. 2. Hay fotografeert een groepje *Leiobunum* sp. onder de stalen wanden van de sluis bij Swanenbergh. Deze populatie bestaat uit ongeveer 3000 dieren. Beuningen, 4 juli 2008 (foto Jinze Noordijk).

Nieuws

Leiobunum sp.

De media-aandacht over de onbekende *Leiobunum* heeft me behoorlijk overdonderd. Het heeft gelukkig ook enkele interessante nieuwe waarnemingen opgeleverd, waaronder een email van de directeur van een houtgroothandel in Schagen (Noord-Holland) die deze hooiwagens al in 2000 op zijn bedrijf heeft gezien. Ter plekke verzameld materiaal bleek inderdaad 'onze' soort te zijn. Het zou heel goed kunnen dat de *Leiobunum* via partijen multiplex simultaan op verschillende plaatsen in Europa is geïntroduceerd. Mogelijk leidt de gedetailleerde informatie die hij mij toegespeeld heeft bovendien naar het land waar het dier oorspronkelijk vandaan komt! Genetisch bestaat een duidelijke verwantschap met de Europese soorten (schr. meded. Jeffrey Shultz, VS, 27-5-2008). De Nieuwe Wereld en Azië/Japan komen daarmee te vervallen als kandidaat-

herkomstgebied. Het wordt steeds waarschijnlijker dat het een nieuwe soort voor de wetenschap betreft.

David Tempelman scoorde de soort voor Amsterdam, Arthur Hoffman zette de eerste vondst voor de provincie Utrecht (Hooggraven) op zijn naam.

Leiobunum sp. blijkt al heel vroeg volwassen, vanaf eind juni. We konden prachtige waarnemingen doen van vervellende exemplaren, een fenomeen dat je maar zelden te zien krijgt (fig. 4). Zowel Jinze als ik hebben een aantal vervellingen van nabij gevolgd en gefotografeerd.

Trogulus nepaeformis sensu lato!

Het is al enkele decennia duidelijk dat wat voorheen *Trogulus nepaeformis* genoemd werd, bestaat uit een complex van nauwverwante soorten. Axel Schönhofer van de universiteit Mainz heeft het aangedurfd te werken aan een revisie van deze zustergroep op basis van DNA-analyses. Zijn bevindingen zullen zeker gevolgen hebben voor ons land. Dat werd duidelijk toen ik via Jinze Noordijk een partij Zuid-Limburgse Troglussen onder het binoculair kreeg uit potvalvangsten van Theodoor Heijerman. Bij een eerste beschouwing leken twee soorten in de potjes te zitten: *T. tricarinatus* en *T. nepaeformis*. Maar bestudering van de geslachtskenmerken bracht aan het licht dat het bij de exemplaren '*T. nepaeformis*' om twee verschillende soorten zou moeten gaan (fig. 3). Ik kan eigenlijk niet op de situatie vooruitlopen, maar het zou er zelfs op uit kunnen draaien dat in Nederland drie zustersoorten voorkomen: *T. closanicus* Avram, 1971, *T. martensi* Chemini, 1983 en de 'echte' *T. nepaeformis* (Scopoli, 1763)! Dit betekent dat we voor het in kaart brengen van deze soorten weer bij nul moeten beginnen. Al het verzamelde materiaal zal opnieuw moeten worden beoordeeld. Dat kan pas als de groep gerevideerd is en er consensus over de naamgeving is bereikt. Jammer genoeg zullen deze nieuwe gegevens waarschijnlijk niet meer op een bevredigende manier in de hooiwagentabel kunnen worden opgenomen.

Fig. 3. Penis van *Trogulus nepaeformis* s.l.. Boven van een mannetje uit het Savelsbos (Zuid-Limburg), onder een uit de omgeving van Nijmegen. De verschillen tonen aan dat het twee soorten betreft (foto HW).

Plannen, doelen voor 2009

- Publicatie van de nieuwe tabel als deel 3 in de serie Entomologische tabellen van EIS/NEV.
- Het opnemen in het bestand van records die via waarneming.nl binnenkomen.
- Revisie van de Nederlandse vondsten van *Trogulus nepaeformis* s.l.

Publicaties in 2008

Wijnhoven, H., A. Schönhofer & J. Martens 2007. An unidentified harvestman *Leiobunum* sp. alarmingly invading Europe (Arachnida: Opiliones). - Archnologische Mitteilungen 34: 27-38.

Calle, P., B. Beekers, H. Wijnhoven & J. Schaffers 2008. De Fauna van de Gelderse Poort. Een overzicht van de interessante ontwikkelingen in de periode 2004-2007. - Rapport van de Flora- en Faunawerkgroep Gelderse Poort: 1-46.

Met een bijdrage over hooiwagens in de Gelderse poort.

Wijnhoven, H. 2008. Some notes on the mating behaviour of the harvestman *Paroligolophus agrestis* (Opiliones, Phalangidae). - Nieuwsbrief SPINED 24: 30-35.

Wijnhoven, H. en J. Noordijk 2008. Een resencie van het boek: Ricardo Pinto-da-Rocha, Glauco Machado & Gonzales Giribet (redactie) 2007. Harvestmen - the biology of Opiliones. Harvard University Press, Cambridge (US). 597 pp. - Entomologische Berichten 68: 154.

Zie elders in dit nummer.

Wijnhoven, H. 2008. Hooiwagen in een hooiberg. In: Jubileumboekje EIS-Nederland, Leiden.

Colofon

Opilionieuws is nieuwsbrief en contactorgaan van de hooiwagenwerkgroep van de stichting European Invertebrate Survey Nederland (EIS). Het verschijnt minstens een keer per jaar. Bijdragen zijn welkom. Op verzoek wordt de nieuwsbrief per email toegestuurd. *Opilionieuws* is samengesteld uit de woorden *Opilio* en *nieuws*. *Opilio* is een hooiwagengenus dat in ons land met drie soorten vertegenwoordigd is. We komen het woord ook als soortnaam tegen bij *Phalangium opilio*. De onderstrepingen vormen samen het woord *Opiliones*: de orde hooiwagens.

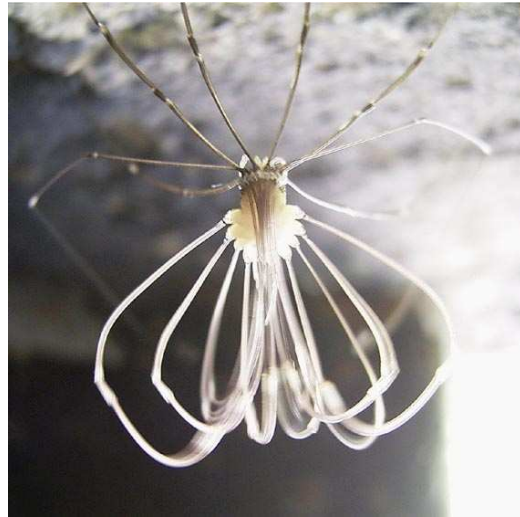

Fig. 4. *Leiobunum* sp. tijdens een vervelling (onderaanzicht). De hooiwagens hebben een verticale structuur nodig (een muur/plafond, een struik of tak), waaraan ze zich met alle acht poten vasthouden. Het exoskelet barst open als het lijfje 'doorzakt' en de poten gestrekt worden. Aan de anale plaat blijft de oude huid vastgehecht. Met de -pas vervelde- kaken en pedipalpen worden de lange benen langzaam uit de huid getrokken. Beuningen, 24 juni 2008 (foto HW).

Werkgroepleden

samenstelling en correspondentie:

Hay Wijnhoven (coördinator)

Groesbeeksedwardsweg 300

6521 DW Nijmegen

hayw@xs4all.nl

Ger Spoek (erelid)

Havixhorst 14

7824 BS Emmen

Jinze Noordijk

Van der Waalsstraat 34

6706 JR Wageningen

jinzenoordijk@hotmail.com

Ruud van der Weele

Vliegerweg 11

4101 JK Culemborg

rvanderweele@gmail.com